

La reforma litúrgica a Montserrat

APUNTS PER A LA HISTÒRIA

BERNABÉ DALMAU

Aquest llibre ha estat publicat amb la col·laboració de la
Fundació Abadia de Montserrat 2025

Primera edició, novembre de 2024
© Bernabé Dalmau, 2024
La propietat d'aquesta edició és de
Publicacions de l'Abadia de Montserrat
Ausiàs Marc, 92-98 – 08013 Barcelona
ISBN: 978-84-9191-342-9
Dipòsit legal: B. 16194-2024
Imprès a Gráficas Rey

NOTA PRELIMINAR

L'aplicació de les decisions del Concili Vaticà en matèria de litúrgia ha anat tenint la pròpia singularitat en cada comunitat cristiana. En els monestirs, ha representat una etapa de discerniment que ha comportat preses de decisions i temps d'experimentació fins a assolir una certa estabilitat. Tot això ha suposat creativitat, que va des dels textos i les músiques de la missa i de la Litúrgia de les Hores fins als diversos aspectes rituals i àdhuc cerimonials.

El monestir de Montserrat, en la seva inseparable condició de cenobi benedictí i de santuari marià, ha viscut la seva pròpia evolució. Una comunitat nombrosa i amb grans responsabilitats ha hagut d'estar atenta en l'execució de les reformes. Aquesta ha estat la singladura del mig segle postconciliar, que hom podrà valorar des de punts de vista diversos. Però tothom haurà de convergir en la nítida voluntat de la comunitat de complir la seva missió.

Per tal de formar-se un criteri just de tota aquesta evolució, cal conèixer la prosa que representa cadascun dels elements de la reforma litúrgica duta a terme. Les pàgines següents ho volen explicar. Venen a ser una memòria històrica personal però amb desig de màxi-

ma objectivitat. Per això rarament hi figura l'anècdota i el costumari. Es tracta més aviat d'un informe que no és assaig científic sobre història local de la litúrgia. Per això no hi ha notes a peu de pàgina i són escasses les mencions de noms propis i de dates cronològiques. Ara bé, la convicció que pot ser interessant mostrar aquest aspecte concret de l'aplicació conciliar és el que m'ha mogut a descriure la gran responsabilitat eclesial amb què ha actuat la comunitat de Montserrat.

LA PREHISTÒRIA

La implantació de la reforma litúrgica impulsada pel Concili Vaticà II a Montserrat no es pot entendre si no es té en compte tot el moviment litúrgic que des dels inicis del segle xx es desplegà a Catalunya en connexió amb altres moviments de renovació cristiana i que trobà suport en les directrius de la Santa Seu.

Aquesta vitalitat ha promogut quatre congressos litúrgics que, impulsats o amb la vènia de l'episcopat i del mateix monestir, han portat el nom de Montserrat i han marcat successivament el culte i la pietat de les diòcesis catalanes.

El primer Congrés Litúrgic tingué lloc el 1915, en el marc de l'anomenada *Renaixença catalana* i de la romanitat que es vivia sobretot a partir del *motu proprio* de sant Pius X *Tra le sollecitudini* (1903), dedicat a la renovació de la música sacra. La primera conclusió del Congrés feia així: «La participació activa dels fidels en els misteris sagrats i en l'oració pública i solemne de l'Església és la deu primera i indispensable del ver esperit cristià» (*Vida cristiana*, 1, 1915, 396; cf. el paral·lelisme amb *Sacrosanctum Concilium*, 14). Les ànimes d'aquest congrés foren mossèn Lluís Carreras i el monjo Gregori M. Suñol. En nasqueren jornades

d'estudi i diverses publicacions que influïren en diverses institucions d'Església i que orientaren durant dècades l'espiritualitat de les diòcesis catalanes, fins i tot en la represa de la vida cristiana pública després de la Guerra Civil.

Entre la tercera i la quarta i última sessió del Concili Vaticà II tingué lloc a Montserrat el II Congrés Litúrgic (1965). Previst per a les mateixes dates de cinquanta anys enrere i com a commemoració de l'esdeveniment, l'abat coadjutor de Montserrat, Gabriel M. Brasó, volgué celebrar un congrés, el patronatge i presidència del qual confià als arquebisbes de Tarragona i de Barcelona. La convocació correspongué al mateix monestir de Montserrat, als Centres de Pastoral Litúrgica de Catalunya i a la Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat. Hi havia a l'inici la intenció d'organitzar per a l'any següent un congrés internacional, que no tingué lloc. L'abat Brasó en confià l'execució a l'erudit pare Alexandre Olivar, que es posà en contacte amb els experts en pastoral i en ciència. El moment era molt interessant. Ja s'havia promulgat, el 4 de desembre de 1963, la constitució *Sacrosanctum Concilium*, tot just un any després de l'edició del Missal de 1962. Es coneixien, doncs, no sols les línies mestres de la reforma litúrgica, sinó també a grans trets en què consistiria la renovació. Però era tot just als inicis de l'aplicació. El congrés portava per títol «La litúrgia del demà». A part de les diverses seccions, semblants a les del I Congrés, se'n creà una de filològica, a causa de la introducció

del català a la litúrgia. També cal remarcar que de la secció històrica en va néixer la Societat Catalana d'Estudis Litúrgics, acollida a l'Institut d'Estudis Catalans. En aquella ocasió es va estrenar un ordinari de la missa del P. Anselm Ferrer (1882-1969), director de l'Escolania durant vint-i-dos anys i sempre frisós d'estar al dia. Des d'aleshores i sense cap mena d'interrupció, cada diumenge i cada festa a Montserrat es canta la seva missa.

Quan es va complir un quart de segle del Congrés de 1965 i s'havia esmorteït un xic l'eufòria postconciliar, no hi havia al principi un excessiu entusiasme per celebrar un congrés que commemorés els setanta-cinc anys del primer. Però la tenacitat del diaca Josep Urdeix (1940-2022), del Centre de Pastoral Litúrgica de Barcelona (1958), feu possible la celebració d'un III Congrés el 1990 entorn de la carta apostòlica de Joan Pau II *Vicesimus quintus annus* en el quart de segle de la constitució conciliar. S'uniren al CPL no sols el monestir sinó també la Comissió Interdiocesana de Litúrgia, l'Institut de Litúrgia i la Societat Catalana d'Estudis Litúrgics. El treball científic constava de conferències generals sota el lema «La litúrgia al cor de la vida cristiana» i de seccions d'estudi titulades «Balanç i perspectives de la reforma litúrgica a Catalunya». Les conclusions d'aquest III Congrés Litúrgic foren promulgades el 27 de desembre de 1990 amb el vistiplau de la Conferència Episcopal Tarraconense. Pocs anys després, l'esperit que havia animat aquest

congrés i el treball modest però constant que en resultà trobà un impuls ulterior en el Concili Provincial Tarraconense de 1995.

El centenari del I Congrés no podia passar desapercebut. Per això, se celebrà un sobri IV Congrés, amb conferències a Barcelona, una cloenda a Montserrat els dies 16-18 d'abril de 2015 i un acte a Roma, dins el Congrés Internacional del Pontifici Institut Litúrgic. El treball posà sobre la taula unes aproximacions al debat que a l'inici del nou mil·lenni no deixa de produir-se en el si de la comunitat eclesial i entre els estudiosos de la litúrgia; un debat que fa palesa una comunitat orant que malda per viure amb consciència recta el present tot cercant el que encara ens cal trobar o retrobar. Com s'havia fet arran dels dos congressos de Montserrat anteriors, en foren publicades les actes corresponents.

En tota aquesta història d'un segle Montserrat hi ha estat molt present a través dels seus monjos i ha propiciat que les esglésies diocesanes de Catalunya, i de més enllà i tot, hagin pogut trobar en la muntanya sagrada un referent en cada moment de l'evolució del moviment litúrgic i especialment tot el que envolta l'aplicació del Concili Vaticà II.

LA SEDIMENTACIÓ DE LA POSTGUERA

La represa de la vida monàstica a Montserrat després del parèntesi de 1936-1939 permeté una renaixença de l'impuls litúrgic que s'havia anat covant des del I Congrés de 1915. Una bona part de la comunitat havia pogut conèixer monestirs florents a l'estranger i mostraria a les noves promocions, abundants, l'experiència adquirida. Es potenciaren diàriament la missa conventual i les Vespres. Es vetllà per una execució ritual d'acord amb una exuberància de mitjans propis d'aquell temps, sense oblidar la mística apresada als grans monestirs europeus.

Per fomentar-ho, es crearen, tocant a la biblioteca, tres espais, anomenats *gremis*, dedicats a l'estudi i al treball d'equip de ciències eclesiàstiques: Sagrada Escrip-tura, Monàstica i Litúrgia. Potser, més que de treball d'equip, caldria parlar de treball simultani, juntament amb el d'altres seccions com el remarcable estudi d'art.

En el camp de la litúrgia hi hagué importants realitzacions. Ja que acabem d'esmentar l'art, remarcuem-ne la lluminositat d'un estudi instal·lat al pis de sobre el cambril de la Mare de Déu, desaparegut en la reforma de les cobertes de la basílica. Fou el taller on

es preparà l'edició de calendaris i d'estampes, la decoració de ciris i l'elaboració d'un evangeliari. Tot això, junt amb l'assessorament o direcció de remodelació d'esglésies i altars, especialment dels monestirs benedictins femenins d'Espanya i de les parròquies catalanes portades per rectors sensibles al moviment litúrgic. I la confecció d'ornaments sagrats i el cisallament d'objectes d'orfebreria, i els respectius catàlegs, etc.

Per posar a l'abast dels fidels el tresor doctrinal de l'Església es publicaren diversos llibres bilingües (llatí-castellà) corresponents als sacraments i ritus del Pontifical romà, junt amb un vesperal monàstic (1947). Diversos monjos col·laboraren en les traduccions de clàssics contemporanis d'espiritualitat litúrgica i escrivien articles en revistes especialitzades.

En el pla científic, trobem notablement la investigació del patròleg pare Alexandre Olivar, que, a més de l'edició dels sacramentaris de Vic i de Ripoll, publicà els catàlegs dels manuscrits de la biblioteca montserratina i estudià la predicació antiga. Més recentment, el pare Jordi M. Pinell investigà la litúrgia hispànica i des de Roma en fomentà l'estudi i la reforma postconciliar. Dues miscel·lànies edità Montserrat sobre matèria litúrgica, on trobaren lloc estudis de monjos d'altres especialitzacions eclesiàstiques.

L'impacte que produí l'encíclica de Pius XII *Mediator Dei* (1947) no sols donà base a la divulgació doctrinal per part de diversos monjos, sinó que, acoblada a una base tomista, permeté al futur abat coadjutor Ga-

briel M. Brasó la publicació de *Litúrgia i espiritualitat*, obra que contrastava amb els corrents dominants en les congregacions religioses de l'època i que meresqué la traducció al castellà i a altres tres idiomes. Aquest llibre fou contemporani de la reforma de la Setmana Santa de 1955.

D'aquesta reforma de Pius XII se n'assumiren minuciosament els detalls. L'abat hagué de dir en capítol que les consultes que feia a la Congregació de Ritus rebien la resposta que, més aviat per l'experiència del monestir, era aquest el que podia precisar particularitats rituals, especialment les aplicables als ritus pontificals. En sorgí un anhel de concelebració, plasmat en les casulles que portaven els monjos preveres el Dijous Sant. Es feren nous ornaments negres i morats (aquests últims, més aviat rosats) per substituir els feixucs terns barrocs que al segle anterior havien brodat amb tant d'amor les benedictines de Santa Clara de Barcelona. Per fer més patent l'«entrada a Jerusalem» —la nova rúbrica establia que la benedicció dels rams es fes en un lloc distint de l'església on se celebrava l'eucaristia—, es beneirien els palmons davant la capella del final del Viacrucis, imaginant que el torrent de Santa Maria representaria el torrent de Cedró de la ciutat santa! Pocs anys després la cosa se simplificà: es faria la benedicció a la plaça de Santa Maria i en comptes dels palmons blancs es tallarien a la muntanya mateixa rams d'olivera i de llorer.

El retorn del pare Bonaventura Ubach a Montserrat propicià un mestratge en la litúrgia i la llengua sirí-

aques. Més tard, s'esdevingué el mateix amb la litúrgia bizantina. El coneixement tant d'un ritu com de l'altre ajudà a una millor inserció en l'Església de Jerusalem durant els dotze anys de presència montserratina en l'Institut Ecumènic de Tantur.

Per fomentar l'estudi de la litúrgia en els joves monjos estudiants, se'ls donà accés als esmentats gremis. El de litúrgia es proposà de fer un *Enchiridion* litúrgic, que volia ser més un manual que no pas un florilegi. Però les energies derivaren, arran de la petició d'editar el Missal català-llatí, vers aquesta obra, en la qual col·laboraren un bon nombre d'estudiants en aquells anys de celebració del Vaticà II.

Podem dir que en litúrgia la comunitat estava preparada per acollir la primera constitució conciliar. Més encara, n'anà vivint l'elaboració i anhelant-ne l'aplicació un cop aprovada.

LES TRES GRANS OPCIONS

En el moment d'aplicar la reforma litúrgica, que ja hem vist que és el resultat de dècades d'assumpció del moviment litúrgic i que també ha conegut onades successives, la comunitat de Montserrat ha fet tres grans opcions: la llengua vernacla segons els llibres litúrgics de la litúrgia romana, el repertori musical propi i, més tardanament, la retransmissió dels oficis principals per internet. Com que cadascuna d'elles no es dona a tot arreu ni es donen juntes en altres monestirs o comunitats de pregària, cal dir quatre coses de cada cas.

Essent Montserrat el santuari de la Patrona de Catalunya, és comprensible que la litúrgia s'hi celebri en la llengua pròpia, que és també la llengua de la comunitat dels monjos. És indiscutible que, atès que és un santuari amb gran afluència d'estrangers, en certes ocasions algun element de la missa conventual es faci en la llengua del grup de pelegrins, ordinàriament l'evangelí si porten un prevere propi. Hi hauria el «parany» de pensar que en castellà tothom ho entendria, però no sempre és vàlida aquesta afirmació. Per una globalització malentesa es cauria en l'opció política que es proposa fer desaparèixer la llengua catalana.

Indubtablement, l'ús del català és també una promoció de la llengua, tal com la inculturació de l'Església en la cultura catalana és un servei a la societat. Per damunt de tot, així com Montserrat acull grups que celebren la seva eucaristia en la pròpia llengua, la missa dels monjos se celebra en la llengua de la seva comunitat.

Potser algú preferiria que la litúrgia es fes tota en llatí. En aquest cas la comunitat no pregaria en la seva llengua i potser posaria la pregària al servei d'una visió nostàlgica de la vida monàstica. En tot cas, a escala universal el monaquisme benedictí s'ha aculturat al propi país. Fins i tot el «vot» monàstic d'estabilitat enclou aquest arrelament al propi lloc.

El repertori musical propi és fruit de la tradició musical del monestir, del qual l'Escolania és la característica més destacada. Potser si no hi hagués hagut, en el moment d'aplicar el Concili, uns monjos amb formació musical i experiència de compositors, s'hauria mantingut més el cant gregorià o la qualitat musical en sortiria perjudicada. Sigui com sigui, les coses han anat així.

Pel que fa a les retransmissions per internet, hi ha el fet que en diversos moments del segle passat s'ha facilitat participar de les celebracions a distància per mitjà de la ràdio o la televisió. L'ús de l'internet i de la televisió ha esdevingut una cosa habitual per a les hores majors i la missa de la comunitat. El bé espiritual és àmpliament reconegut, malgrat que comporti certes limitacions o demani un esforç suplementari en bé de la pastoral.

LES EDICIONS DELS LLIBRES LITÚRGICS

En aquest apartat tractem de les edicions destinades a les esglésies de Catalunya, no dels llibres litúrgics que la comunitat de Montserrat ha elaborat per a la pròpia litúrgia.

Des que es va preveure l'ús parcial de la llengua vernacle, diversos monjos van col·laborar per fer-ho possible. La sensibilitat per la litúrgia Montserrat l'havia demostrada de moltes maneres ja des del temps del primer Congrés Litúrgic.

Durant la tercera sessió del Concili Vaticà II, alguns bisbes més sensibles a la llengua catalana van treballar a Roma perquè també el català fos llengua litúrgica. Simultàniament, l'editorial andorrana Casal i Vall acabava de treure al mercat el Missal català-llatí, en el qual havien intervingut un gran nombre de monjos. Espontàniament, alguns ja es veieren implicats en dos àmbits d'aquesta reforma, el de les versions i el de les edicions.

Pel que fa al primer àmbit, cal esmentar molt especialment el biblista Guiu Camps i l'erudit Alexandre Olivar. El P. Guiu intervingué en diversos llibres de la Bíblia d'aquella editorial. Sabent que el seu treball

seria també profitós per a l'aplicació litúrgica conciliar, vetllà pels textos bíblics de l'esmentat missal i elaborà minuciosament la versió dels Salms. Potser s'ha exagerat quan es diu genèricament que consultà els millors poetes i literats catalans, però sí que treballà perquè el Salteri tingués qualitat i fos apte per ser cantat o declamat en veu alta.

També prengué tota la responsabilitat en els fascicles que començaren a fer ús de lectura contínua ferial a la missa, abans que sortís el Leccionari oficial. La prova d'aquesta dedicació és que la publicació dels vuit volums del Leccionari definitiu permeté posar-los en pràctica immediatament, en simultaneïtat amb les llengües de més difusió. Mentrestant, però, ell s'havia decantat per l'anomenada *versió dinàmica* de la Bíblia, i això motivà que els leccionaris encara en ús, a diferència del Salteri, tinguessin menys qualitat literària, abundància de perífrasis i alguns tocs apologetics inoportuns.

El P. Alexandre durant uns anys va ser el president de la Comissió de Versions, que, a més de la secció bíblica, tenia la secció eucològica. El seu treball, més que no pas de peonatge en les traduccions, va ser de direcció i de consell, atès el coneixement científic que tenia de la litúrgia i de la llengua llatina.

L'episcopat tarraconense, que coneixia l'obra d'edició de missals abans i després de la guerra, tant de l'Editorial Balmes com de les Publicacions de l'Abadia, confià a aquestes dues entitats l'exclusiva editorial dels

llibres litúrgics oficials. En alguna ocasió, als editors els semblà impossible econòmicament la publicació d'algun llibre necessari i en permeteren l'estampada a altres entitats.

Hom començà, doncs, per un leccionari de les lectures dominicals en ús, ja que des de l'Epifania de 1964 (el mateix dia que sant Pau VI acabava l'històric pelegrinatge a Terra Santa) es permetia que els ministres en la missa solemne poguessin llegir en vernacle la lectura que acabaven de proclamar en llatí. Aquest leccionari —fet amb els textos del recent Missal dels fidels— s'emprà només durant un any, ja que de cara a la introducció de la missa en vernacle (llevat de la pregària eucarística) al llarg de 1965 anaren sortint en fascicles —un de missal i un de leccionari— els textos acabats de publicar en l'esmentat Missal dels fidels de l'Editorial Casal i Vall.

Un cop promulgat el Missal postconciliar i els respectius leccionaris, els coeditors anaren publicant puntualment els llibres, com també els dels rituals que s'anaren succeint, de manera que va resultar pastoralment útil i edificant que les esglésies de Catalunya tinguessin alhora a l'abast els llibres en català i en castellà.

LA CONCELEBRACIÓ

Un dels propòsits principals de tot el moviment litúrgic ha estat el de fomentar l'esperit comunitari en la celebració del culte diví. Podríem dir que aquest propòsit s'ha anat multiplicant a mesura que avançaven les dècades, fins al punt que ningú no s'estranya que la constitució conciliar el potenciés i arribés a dir que, en igualtat de condicions, les celebracions comunitàries han d'ocupar la primacia per damunt les individuals o privades.

Això s'ha vist especialment en la celebració de l'eucaristia, malgrat els molts segles en què la missa privada era el centre de la vida del sacerdot. Tan gran era tanmateix el sentiment del caràcter comunitari de l'eucaristia que ja sant Pere Damià hagué d'intentar amb el seu opuscle *Dominus vobiscum* justificar teològicament la missa privada dels primers cartoixans.

Les comunitats religioses —per tant, també la de Montserrat— fa segles que tenen la missa conventual, coexistent amb la missa privada de cada prevere fins a l'arribada de la concelebració. Encara hi ha comunitats monàstiques que tenen aquesta duplictat en l'horari comunitari. Però la gran majoria, gràcies a la reducció del dejuni eucarístic i sobretot a la penetració de

l'esperit del Vaticà II, tenen la missa conventual amb la plena participació dels seus membres. I aquesta missa diària, certament no prevista en l'antiguitat cristiana, ara ha esdevingut l'acte central de l'horari monàstic, àdhuc fins a alleugerir l'extensió de l'Ofici Diví o Litúrgia de les Hores.

Des de la Segona Guerra Mundial —i en paral·lel amb el que acabo d'esmentar de la dinàmica del mateix moviment litúrgic— es va anar estenent la idea que l'Església llatina hauria de tenir la concelebració. La progressiva mobilitat en la nostra societat feia que en reunions de preveres —o de bisbes, com és el cas de les quatre sessions del Concili— fins i tot des del punt de vista pràctic era complicada la celebració individual de l'eucaristia. Certes esglésies augmentaven les capelles laterals i havien d'organitzar torns de celebració.

És interessant veure com els experts en història litúrgica s'esforçaven per anar trobant nous testimonis de l'antigor que d'alguna manera expressaven la participació comunitària dels preveres, perquè es trobaven que havia quedat reduïda, també durant segles, a l'ocasió del conferiment de l'ordenació episcopal o presbiteral, amb ritus que als nostres dies reclamaven una reforma total.

De concelebració —no precisament en el sentit de consagració de les espècies eucarístiques, sinó de participació conjunta presbiteral— en teníem mostres en la litúrgia preconciliar: els clergues en la missa crismal, la imposició de mans en l'ordenació de prevere... A

Montserrat mateix, amb la reforma de Setmana Santa de Pius XII, s'introduí que tots els preveres anessin revestits amb casulla el Dijous Sant. Més encara, d'ençà de la consagració del nou altar, a les grans solemnitats, sis preveres revestits amb capa pluvial estaven a banda i banda al peu de l'altar durant el cànon de la missa i donaven la comunió als fidels.

Les disposicions conciliars motivaren la creació del Consilium ad exequendam Constitutionem de Sacra Liturgia, que treballava en petits equips o *coetus* d'experts que anaven estudiant el contingut dels futurs llibres litúrgics. Ho feien sota la vigilància atenta del mateix papa Pau VI, el qual passava notes i observacions, algunes de personalíssimes. Així anaven treballant els experts agrupats en el Consilium, sempre més llançats que la Congregació de Ritus.

El P. Adalbert Franquesa (1908-2005), que seguí de prop el desenvolupament del Concili en qualitat d'expert nomenat per l'episcopat espanyol, va tenir un paper rellevant en el *coetus* de la concelebració. El treball d'ell i dels seus col·legues —encara que no ho reconeixien gaire— fou més de creació que no pas de restauració (o d'instauració, com preferien dir-ne). En efecte, es trobaven lligats de mans i peus per la distinció que Pius XII va fer en un cèlebre discurs en el marc del Congrés de Pastoral Litúrgica d'Assís (22 setembre 1956) entre concelebració i «pura cerimònia» (*sic!*, despectivament). La concelebració només es donava si els concelebrants deien les paraules essencials de la

consagració. Per tant, el futur ritual havia de contenir com a mínim aquestes paraules. Afortunadament, els experts no es van quedar amb els simples mots «Hoc est... hic est», sinó que inclogueren les epiclesis i la narració com a paraules que els concelebrants han de cantar o almenys proferir intencionadament.

Aquest ritual es provà en una desena de cases religioses on un dels experts pogués seguir-ne el resultat i fer-ne fotografies i informes. Es tractava no sols de veure com actuaven el celebrant principal i els concelebrants, sinó també com encaixava aquesta part central amb la resta de la celebració. Per això les proves afectaven diverses modalitats de missa: amb poble, sense poble fidel, missa resada, missa parroquial, missa pontifical... A Montserrat es feren proves a l'altar major i a l'oratori del clericat en les diverses modalitats.

Des dels temps del retorn definitiu del P. Bonaventura Ubach al monestir, autoritzat com estava a celebrar en ritu siríac, oficiava sovint la missa siríaca al seu altaret de les tribunes de la basílica (avui amb restes del retaule de l'antic altar de sant Benet) i setmanalment a la cripta del monestir. Va fer escola entre els júnors que li feien d'acòlits i entre dos pares que el succeïren fins ben entrats els anys seixanta. Aquesta celebració tenia tres avantatges: els fidels coneixien un ritu diferent del romà, escoltaven en català les parts que a l'Orient es diuen en àrab, i combregaven amb les dues espècies per intinció. Aquesta missa siríaca era apreciada pels fidels montserratinos. Anualment, el dia

de Sant Efreem, s'hi celebrava la missa de la comunitat. En una ocasió se'n celebrà una fins i tot a l'actual Centre Borja de Sant Cugat del Vallès, aleshores escolasticat dels nombrosíssims estudiants jesuïtes, i una altra a la catedral de Barbastre, promoguda pel bisbe local.

Aquesta pràctica siríaca suposava la confecció de pa eucarístic gruixut a la pastisseria del monestir. Per això, en les proves que s'hi feien de la concelebració, s'adoptà aquest pa amb el benentès que fos àzim. L'ús d'aquest pa «gruixut» perdurà a la missa conventual de Montserrat fins a les restriccions de 2020 a causa de la pandèmia de la covid-19.

La primera concelebració pròpiament dita tingué lloc a Montserrat l'11 de juliol de 1964 amb motiu de l'ordenació sacerdotal de tres monjos. Fou valorada sobretot perquè ressaltà el contrast amb el ritu d'ordenació anterior. Amb aquell mig any d'experiència —la primera concelebració al Vaticà fou en la inauguració de la tercera sessió del Concili— ja es podia preparar el ritual definitiu. Caigueren les «manies» dels cerimoniars pontificis de voler tots els concelebrants arran de l'altar, eixamplat amb fustes suplementàries (!) i fer-los combregar no bevent directament del calze, sinó usant cadascun la pròpia cànula, com feia el Papa en la missa pontifical.

El ritu de concelebració definitiu porta la signatura d'aprovació del següent 7 de març, el mateix dia que arreu del món s'introduïa la llengua vernacle (excepte la pregària eucarística). A Montserrat, doncs, ja es nor-

malitzà. De cara al II Congrés Litúrgic que s'havia de celebrar a primers de juliol d'aquell mateix any 1965, s'instal·laren a l'anomenada *sagristia abacial* uns suports metàl·lics que permetien penjar adequadament quaranta casulles i deixar en una barana l'amit i l'alba. Calgué ampliar el nombre de casulles blanques, que portaven els concelebrants fos quin fos el color litúrgic del celebrant i del diaca. S'anaren confeccionant després —en quatre talles— unes simples i força cenyides casulles morades, de les quals resten en ús habitual les estoles morades i tot el tern en els enterraments.

També es cisellaren quatre grans calzes per a la comunió, que des d'aleshores serviren també per combrregar els monjos no sacerdots. En successius regals de primera missa es confeccionaren amb el mateix estil una patena, tres grans canadelles i el rentamans. La sagristia s'enriquí amb el temps també amb calzes grans. Paradoxalment, després d'una etapa en què Montserrat oferí ornaments i vasos sagrats a esglésies necessitades, en vingué una altra en què hi arribaren, en qualitat de deixes testamentàries, objectes litúrgics de preveres retirats o difunts.

L'autorització, per als concelebrants, d'albes amb mànegues amples i que no necessitessin ni cingol ni amit coincidí a Montserrat amb el deteriorament de les casulles blanques dels primers temps. El monjo sastre, el germà Martí M. Sas, que havia millorat l'elegància dels hàbits monàstics, dissenyà unes túniques que encara són vigents i que també veieren encàrrecs de fora del mo-

nestir. Aleshores es confeccionaren estoiles d'un color grogós que ressaltés sobre el blanc, a més de noves dels colors verd i vermell que s'afegiren a les morades ja existents. Amb una llarga trentena d'aquests ornaments, sempre a punt, el santuari pot acollir preveres i diaques a la concelebració.

MINISTERIS LITÚRGICS

Vinculat al tema de la concelebració sacerdotal hi ha el de l'evolució dels altres ministeris litúrgics. El *motu proprio Ministeria quaedam* (15 agost 1972) de Pau VI suposà la supressió del sotsdiaconat i la reducció dels ordes menors als ministeris d'acòlit i de lector.

Visiblement, la litúrgia montserratina canvià en profit de la revaloració del diaconat. Aquest assumí les funcions pròpies —com ara la redacció i proclamació de la pregària universal de la missa—, que comportaren la supressió de la figura del prevere assistent i, en les celebracions més simples, la del cerimonier. L'exercici del ministeri diaconal des d'aleshores és més llarg en el temps sense que es pugui parlar d'introducció del diaconat permanent. Els diaques en principi són ordenats amb vista al sacerdoci i escollits entre els professors solemnes per la decisió de l'abat amb el vot deliberatiu del seu consell de degans.

Els actuals ministeris d'acòlit i de lector, llevat d'algun cas especial, són conferits per l'abat només als candidats al diaconat. De fet, es donen per imperatiu de la legislació canònica, ja que des de l'entrada al monestir ambdós serveis laics són prestats per qualsevol monjo que els pugui exercir dignament. En el passat,

els cantors tenien un cert rol ministerial que es traduïa en les grans festes —a Montserrat generalment en nombre de sis— en el fet de formar part dels oficiants, revestits amb capa pluvial. Aquesta característica calia sempre equilibrar-la amb el nombre de cantors de la capella de música. Amb la introducció de la concelebració primer i, després, quan la salmòdia es cantà en català, se suprimí aquesta ornamentació tant per a la missa com per a les hores majors de l'ofici.

Notem que, per bé que en els actes de comuni-tat són els monjos els qui assegurin tots els serveis de l'altar, no és rar que, especialment a la missa, els lectors siguin homes o dones seglars, i que als diaques forasters que concelembren com a tals se'ls ofereixi la participació pròpia del seu ministeri en algun moment de la celebració. En canvi, la presidència de la missa conventual, quan hi ha un motiu justificat, només s'ofereix a clergues forasters si són bisbes o abats. En tot el post-concili, per motius devocionals, sols en dos casos molt particulars s'ha permès aquesta presidència a preveres que celebraven l'aniversari d'ordenació.

ÍNDEX

Nota preliminar	5
La prehistòria	7
La sedimentació de la postguerra	11
Les tres grans opcions	15
Les edicions dels llibres litúrgics	17
La concelebració	21
Ministeris litúrgics	29
Els quatre grans compositors	31
Un nou cant gregorià?	35
Les transformacions de l'Ofici Diví	41
L'elaboració dels altres llibres de cor	47
L'Escolania	53
L'espai celebratiu	57
Campanes i orgue	61
Nadal	63
Tridu pasqual	67
El ritual monàstic	69
Les benediccions abacials	73
La pandèmia de la covid	77
Limitacions i contrastos	81

L'aplicació de les decisions del Concili Vaticà en matèria de litúrgia ha anat tenint la pròpia singularitat en cada comunitat cristiana. En els monestirs, ha representat una etapa de discerniment que ha comportat preses de decisions i temps d'experimentació fins a assolir una certa estabilitat. Tot això ha suposat creativitat, que va des dels textos i les músiques de la missa i de la Litúrgia de les Hores fins als diversos aspectes rituals i àdhuc cerimonials.

El monestir de Montserrat, en la seva inseparable condició de cenobi benedictí i de santuari marià, ha viscut la seva pròpia evolució. Aquest llibre en fa memòria d'una manera planera.

